

ABOLQĀSEM FERDOWSI

HET BOEK DER KONINGEN
[SHĀHNĀME]

De verhalen van Rostam

GEKOZEN, UIT HET PERZISCH VERTAALD
EN VAN AANTEKENINGEN VOORZIEN
DOOR MARJOLIJN VAN ZUTPHEN

UITGEVERIJ BULAAQ
AMSTERDAM

Dr. Marjolijn van Zutphen studeerde Nieuwperzische taal en cultuur in Leiden en is gepromoveerd op de verhalentraditie rond *Het boek de koningen*.

De omslagillustratie is een detail van een schildering uit een *Shāhnāme*-manuscript van Ebrāhim-Sultan, Shirāz ca. 1431-1435 (Bodleian Library, Oxford). *Rostam tilt Afrāsiyāb uit het zadel*.

Het frontispice is zelf een fraai verlucht frontispice van een handschrift van *Het boek der koningen* die rond 1400 is gemaakt voor Bāysonghor b. Shārokh, gouverneur van Khorāsān en begenadigd kalligraaf.

De illustraties zijn ontleend aan Barbara Brend & Charles Melville, *Epic of the Persian Kings, The Art of Ferdowsi's Shahnameh*, Londen, 2010 en Eleanor Sims, *Peerless Images, Persian Painting and its Sources*, New Haven en Londen, 2002

© 2012, 2020 copyright Nederlandse vertaling, selectie, annotaties en toelichting Marjolijn van Zutphen en Uitgeverij Bulaaq
tekstredactie Ellis van Midden, Utrecht
tekstcorrectie en zetwerk Henk Pel, Zeist
kaartwerk Erik Eshuis/Lansys, Groningen
ontwerp omslag en binnenwerk Marjo Starink, Amsterdam

1e druk 2012
2e druk 2020

ISBN 978 90 5460 181 4 | NUR 300

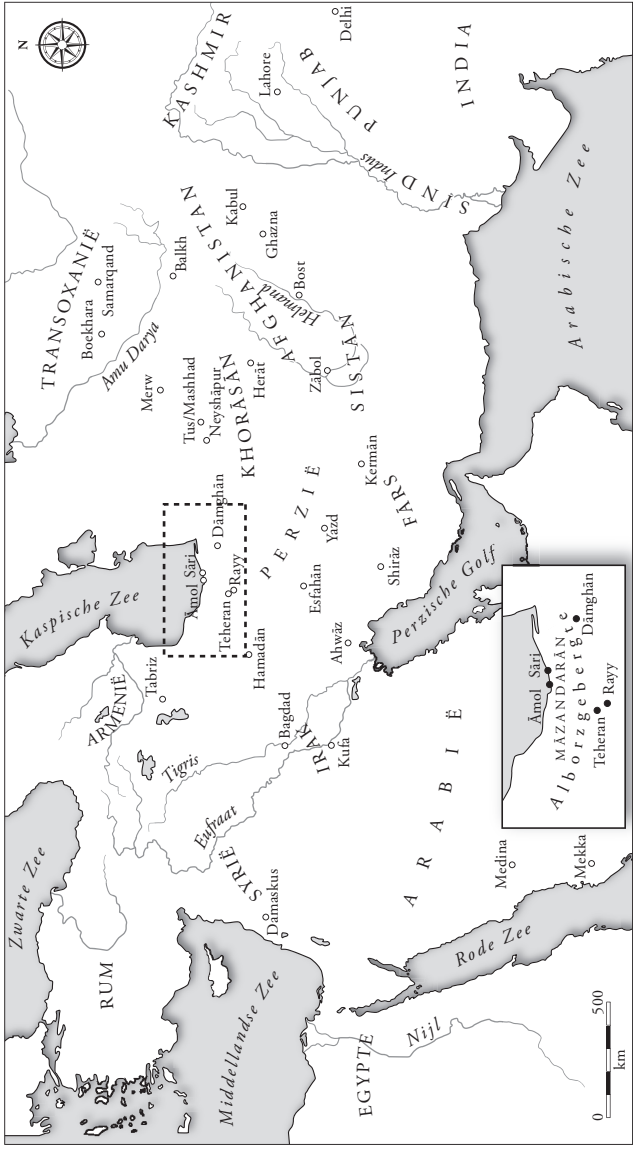
Uitgeverij Bulaaq | www.bulaaq.nl

Verspreiding in België EPO | www.epo.be

INHOUD

- Kaart van de wereld van *Het boek der koningen* 6
Achtergronden van de verhalen in de *Shāhnāme* 7
Uitspraak van Perzische namen 16
- Het verhaal van Zāl en de Simorgh 19
Het verhaal van Zāl en Rudābe 31
De geboorte en jonge jaren van Rostam 93
Het verhaal van Key Kāwos' oorlog in Māzandarān en de
zeven beproevingen van Rostam 109
Het verhaal waarin Key Kāwos naar de hemel vloog 157
Het verhaal van Rostam en zeven helden in het jachtrevier van
Afrāsiyāb 161
Het verhaal van Rostam en Sohrāb 171
Het verhaal van Rostam en Akwān Diw 227
Het verhaal van Bizhan en Manizhe 237
Het verhaal van Rostam en Esfandiyār 303
Het verhaal van Rostam en Shaghād 385
Het koningschap van Bahman 403
- Noten 413
Verklarende lijst van namen en termen 419
Chronologisch overzicht 433
Genealogie van de legendarische koningen van Iran 435
Nawoord 437

DE WERELD VAN HET BOEK DER KONINGEN

ACHTERGRONDEN VAN DE VERHALEN IN DE *SHĀHNĀME*

De *Shāhnāme* of ‘Het boek der koningen’ van Ferdowsi vertelt over de regeringsperioden van vijftig opeenvolgende koningen van Iran. Het werk begint in een ver, mythologisch verleden met de allereerste koning en eindigt met de verovering van Iran door islamitisch-Arabische troepen en de moord op de laatste pre-islamitische koning, Yazdegerd III, een historische gebeurtenis die plaatsvond in 651 na Christus.

De hier gepresenteerde vertaling omvat verhalen uit de eerste helft van de *Shāhnāme*, die gaat over de legendarische Iraanse koningen. De vertaalde verhalen gaan niet zozeer over de koningen zelf als wel over enkele leden van een aanzienlijke adellijke familie. Deze edellieden zijn onderdanen van de Iraanse koning en stellen hun ridderschap in dienst van het koningschap, maar heersen zelf over een provincie aan de zuidoostelijke grens van het Iraanse rijk, Sistān. In de *Shāhnāme* wordt Sistān ook vaak Zābolestān of Zābol genoemd; een andere naam is Nimruz. De familie bezit veel macht en voert het oppergezag over enkele in het oosten aan Sistān grenzende gebieden, zoals Kabolestān en India. In die zin treden de Sistaanse ridders op als semi-onafhankelijke regionale machthebbers. Bovendien worden zij afgeschilderd als ware supermensen, groter en sterker dan de andere adellijke helden van Iran. In

tijden van nood, zoals een oorlog of andere bedreigingen van de vrede of het koningschap, doet de Iraanse koning dan ook graag een beroep op de Sistaniërs.

Het beroemdste lid van deze Sistaanse familie en ook degene die in de *Shāhnāme* de belangrijkste plaats inneemt, is Rostam. Zijn leven overspant de regeringen van acht opeenvolgende koningen. Hij beschikt over een onmetelijke kracht en een niet aflatende onverschrokkenheid. Zijn bijnaam is Tahamtan, wat zoveel betekent als ‘formidabel, machtig’. Een andere titel is ‘kroonschenker’, omdat hij het recht bezit om de koningen te kronen. Verder staat hij, als voornaamste van alle helden van Iran, bekend als ‘kampioen der wereld’ of op grond van zijn enorme omvang als ‘olifantlijvige’.

Is Rostams levensduur al indrukwekkend, een nog langer leven is beschoren aan zijn vader Zāl, die zijn zoon zelfs overleeft: zijn dood wordt in de *Shāhnāme* niet eens vermeld. Zāl, die afwisselend ook Dastān wordt genoemd, is niet zozeer beroemd om zijn kracht en strijdvaardigheid als wel om zijn wijsheid. Hij treedt gedurende een korte episode wel als legeraanvoerder op, maar deze rol valt eerst toe aan zijn vader en daarna aan zijn zoon. Zāl zelf wordt vooral gepresenteerd als wijze raadgever van de koningen.

Een minder belangrijke plaats wordt ingenomen door Zāl's vader Sām. Als krijger in dienst van drie opeenvolgende koningen treedt hij voornamelijk op als legeraanvoerder in veldtochten naar vijandelijke gebieden om daar orde op zaken te stellen. Sām komt in de *Shāhnāme* dan ook praktisch alleen voor in de verhalen rond zijn zoon Zāl. Verder wordt hij regelmatig genoemd in vergelijking met een van zijn afstammelingen, vooral Rostam, als het gaat om hun grote gestalte en hun kracht. Op vergelijkbare wijze wordt van tijd tot tijd melding gemaakt van Sām's vader Narimān, die als persoon niet voorkomt in de *Shāhnāme*.

Ten slotte zijn er nog Rostams broer Zawāre, en zijn zoon Farāmarz. Zawāre heeft in verschillende verhalen van de *Shāhnāme* een bescheiden rol naast Rostam, terwijl Farāmarz vooral in de latere verhalen naar voren treedt, met name na de dood van zijn vader, als legeraanvoerder van Sistān. Verder gaat een apart verhaal over Sohrāb, ook een zoon van Rostam, en een ander over Rostams en Zawāres halfbroer, Shaghād.

HET VERHAAL VAN DE SHĀHNĀME

Na een korte inleiding, waarin Ferdowsi God, de profeet Mohammed en sultan Mahmud van Ghazna prijst en een korte uitleg geeft van de omstandigheden waaronder zijn werk tot stand kwam, vertelt de *Shāhnāme* over de eerste man die koning werd, Kayumart. Hij en zijn gevolg wonen in de bergen en dragen luipaardvelen. Kayumart maakt de mensen bekend met voedselvergaring en kleding en leeft in vrede met de dieren van de wereld. Dan wordt Ahreman—een goddelijke figuur die het kwaad vertegenwoordigt—jaloers op de koning. Hij stuurt zijn zoon, de Zwarte Demon, om te vechten tegen Kayumarts zoon Siyāmak, die dit gevecht niet overleeft. Samen met Siyāmaks zoon Hushang trekt Kayumart ten strijde tegen de demonen en verslaat hen, waarna Hushang de Zwarte Demon in een tweegevecht doodt.

Niet lang daarna volgt Hushang zijn grootvader op. Hij ontdekt hoe vuur gemaakt kan worden en voert de cultus van de vuuraanbidding in—een belangrijk onderdeel van de pre-islamitische Iraanse religie—, evenals de kunst van het smeden en de mijn- en landbouw. Ook maakt Hushang een onderscheid tussen tamme dieren, die voor huiselijk gebruik kunnen worden aangewend, en wilde dieren, waarop gejaagd kan worden en waarvan de huiden tot kleding kunnen worden gemaakt.

Onder Hushangs zoon Tahmurat worden verdere nijverheden ontwikkeld, zoals spinnen en weven, en worden valken en panters afgericht voor de jacht. Tahmurat slaagt er ook in, door middel van zowel spreuken als een oorlog, de demonen te temmen en hij leert van hen de kunst van het schrijven.

Djamshid, de zoon van Tahmurat, brengt de wereld verder tot bloei: de bewoners leren fijne stoffen maken, ijzer bewerken tot wapenuitrusting en kruiden aan te wenden voor medicinaal gebruik en parfumerie. Er worden stenen huizen gebouwd en edelstenen gemijnd. Ook verdeelt Djamshid het volk in vier klassen: priesters, krijgers, landarbeiders en ambachtslieden. Hij introduceert het feest van *nowruz*, nieuwjaarsdag, op de eerste dag van de maand *farwardin*, het begin van de lente.

Driehonderd jaar lang leeft het rijk in geluk en vrede, maar dan stijgt zijn voorspoed Djamshid naar het hoofd. Hij begint zich boven alles en iedereen verheven te wanen en vergeet zijn nederigheid tegenover God, waardoor hij zijn koninklijke glorie – een kenmerk eigen aan de Iraanse koningen – verliest. Zijn edellieden komen in opstand en nodigen de koning van Arabië, Zakhāk, uit om de Iraanse troon over te nemen. Nu is Zakhāk kort daarvoor door de duivel verleid en heeft hij de troon van zijn land geïsurpeerd door zijn vader te vermoorden. De duivel heeft daarop uit elk van Zakhāk's schouders een slang laten groeien, die dagelijks gevoed moet worden met menselijke hersenen. Zakhāk vermoordt Djamshid door hem doormidden te zagen en onderwerpt zijn twee zusters aan zijn macht. Dat is het begin van een duizend jaar lange tirannie in Iran.

Op een dag komt een smid, Kāwe geheten, in opstand tegen Zakhāk. Hij bindt zijn smidsschort aan een speer en verzamelt een massa medestanders onder deze banier. Kāwe zoekt Fereydun op, een afstammeling van Tahmurat die is voorbe-

stemd om Zāhhāk omver te werpen en in verborgenheid is opgegroeid. Fereydun trekt op naar Iran, verjaagt Zāhhāk van het hof en neemt hem gevangen. Daarna nagelt hij de tiran vast in een grot in de berg Demāwand, waar hij voor de rest van zijn leven zal moeten blijven hangen. Fereydun bestijgt de troon van Iran en herstelt de vrede en welvaart in het land.

Fereydun trouwt Jamshids twee zusters, die hem drie zoons baren, Salm, Tur en Iradj. Dan verdeelt Fereydun zijn rijk in drieën en geeft zijn zoons daarover het bestuur: Salm krijgt Byzantium en de rest van het westen, Tur krijgt China en Turān (of Turkestān) in het oosten en de jongste broer Iradj mag Iran en Arabië besturen. Fereydun wordt oud en Salm en Tur, machtig als zij inmiddels zijn, eisen onder bedreiging met oorlog het aandeel van hun jongere broer op. Iradj komt naar zijn broers toe om de vrede te bewaren, maar Tur wordt zo boos dat hij Iradj vermoordt. Korte tijd later wordt Iradj's dochter geboren, die later een zoon krijgt, Manuchehr. Als Salm en Tur aan Fereydun vergiffenis vragen voor hun daad, weigert de koning die te geven en trekken zij ten oorlog. In de gevechten die volgen, weet Manuchehr als aanvoerder van de Iraanse troepen eerst Tur en daarna Salm te doden. Hierna draagt Fereydun het koningschap over aan Manuchehr.

Een van Manuchehrs ridders is Sām. Ferdowsi vermeldt hem terloops als een van de helden in het leger van Fereydun, maar vooral nadat Manuchehr de troon heeft bestegen, treedt Sām in het licht. Op dit punt in de *Shāhnāme* verschuift de aandacht van de perikelen rond het koningschap naar de belevenissen van Sām en zijn zoon Zāl. Hier begint ook het eerste verhaal van deze vertaling. Gedurende een lange periode die de regeringen van verschillende koningen omvat, gaat de *Shāhnāme* in op de verrichtingen van Sām en zijn familie, met name die van Zāl en zijn zoon Rostam, en in een mindere mate die van

Fereydun rouwt bij het hoofd van Iradj (p. 11)

کتاب
حق تاخت ایل اندرین
پیکار یک بندی اندرین
یکی تیغ زدی بر کمر درش
بدونیم نه خروانی

ازان دور و آن باروی جنگی	مانند کنگر گنگست اندرین	نیزه با بر اندر افراشته	نرمه و تاسه شین مرد آهنگ
براکند و در دشت صحرا	برشته سینه ره کرده کرد	که بر آگند روزگار دهم	سپهر کیم سلم چون رسم
شود زود و گوید پیام	بگنند تازی منوچه	که بودش زبان پر کنگار	کی خیره دور پاکیزه مغز
که و پست خداوند گشت	گروهی خداوند بر جارا پاتی	زمین جسد بزمان پوسم	بگوید که گنشتند ما کبیریم
دل جان غمگسروا کندم	کنون شاه را پسر بندم	بزارند زرد شاه اندم	سپاسی بزم زدم که اندم

Manuchehr doodt Salm (p. 11)

Zāls andere zoon Zawāre en Rostams zoon Farāmarz. Zij worden neergezet als ridders in dienst van de koning, maar voornamelijk ook als protagonisten van hun eigen avonturen, die zich in meer of mindere mate afspelen tegen de achtergrond van de gebeurtenissen aan het hof van Iran. Tussen die Sistaanse avonturen door vertelt de *Shāhnāme* ook over de Iraanse koningen, hun persoonlijke drama's, de gebeurtenissen aan het hof en het verloop van hun regeringen, met als rode draad de oorlogen tussen Iran en buurland Turān.

Na een periode van vrede wordt Manuchehr opgevolgd door twee zwakke, oude koningen, Nowzar en vervolgens Zaw. Tijdens Nowzars regering overlijdt Sām, waardoor de belangrijkste steun van het Iraanse koningschap wegvalt. Pashang, de koning van Turān en een afstammeling van Tur, denkt hiervan te kunnen profiteren en stuurt zijn zoon Afrāsiyāb om met zijn leger Iran binnen te vallen. Zowel de Iraanse troepen als de Sistaanse legermacht onder leiding van Sāms zoon Zāl weten goed weerstand te bieden. Afrāsiyāb wordt verslagen, maar toch volgt er een periode van onrust, die pas ten einde komt als er een nieuwe koning, een verre nazaat van Fereydun, van de berg Alborz wordt opgehaald door Zāls zoon Rostam, die hiermee zijn eerste heldendaad van de *Shāhnāme* verricht. Met deze koning, Key Qobād geheten, begint een nieuwe, de zogeheten Keyanidische, dynastie.

Nadat Key Qobād de vijandelijke troepen heeft verslagen, sluit hij vrede met Turān, die tot het einde van zijn lange regering stand zal houden. Qobād wordt opgevolgd door zijn zoon Key Kāwos, een onverstandiger heerser dan zijn vader die regelmatig onbezonnen acties onderneemt. Tot driemaal toe moet Rostam de koning, en twee keer ook zijn leger, uit een benarde situatie redden. Bovendien neemt Kāwos tijdens een van die veldtochten prinses Sudābe tot zijn bruid, die later de oorzaak van grote rampspoed wordt: door intriges veroor-

zaakt zij een breuk tussen Key Kāwos en zijn zoon Siyāwosh, waarop deze zijn toevlucht neemt tot het Turaanse hof van koning Afrāsiyāb, maar daar wordt vermoord. Deze moord geeft aanleiding tot een lange reeks wraakoorlogen tegen Turān, die worden begonnen door Kāwos en voortgezet door zijn opvolger, Siyāwosh' zoon Key Khosrow.

Tijdens de regeringen van Kāwos en Khosrow en tussen de wraakoorlogen door presenteert de *Shāhnāme* enkele verhalen waarin vooral Rostam avonturen van een meer persoonlijke aard beleeft. Rostam speelt ook een rol in de oorlogen tegen Turān en behaalt zelfs enkele belangrijke overwinningen tegen Turaanse bondgenoten, maar deelt in de verhalen hierover vaak de eer met andere Iraanse helden. In de laatste en climacische oorlog, die resulteert in de definitieve nederlaag van de Turaniërs en de executie van Afrāsiyāb, komt Rostam zelfs niet voor.

Na de Iraanse overwinning op Turān verloopt Key Khosrows regering verder vreedig. Wanneer hij besluit zich terug te trekken uit het openbare leven, draagt hij de heerschappij over aan een van zijn legerleiders, een nazaat van Hushang, Lohrāsp. Tijdens diens koningschap concentreert de *Shāhnāme* zich vooral op de relatie tussen Lohrāsp en zijn zoon Goshtāsp. Nadat deze tevergeefs de troon van zijn vader heeft opgeëist, gaat hij naar Byzantium – in het Perzisch Rum genoemd – en beleeft daar zijn eigen avonturen alvorens terug te keren naar Iran, waar Lohrāsp alsnog te zijnen gunste aftreedt. Tijdens deze periode maakt de *Shāhnāme* geen melding van de Sistaanse dynastie, die pas in de loop van Goshtāsp's koningschap weer ter sprake komt en later een belangrijke rol gaat spelen.

Tijdens de regering van Goshtāsp openbaart de profeet Zoroaster zijn religie, die door de koning wordt aangenomen en onder andere door zijn oudste zoon Esfandiyār wordt verspreid. Verder breken er nieuwe oorlogen uit tussen Iran en

Turān, welk land nu wordt bestuurd door koning Ardjāsp. Onder leiding van Esfandiyār weten de Iraanse troepen de vijand te verslaan en de kroonprins slaagt er ook in Ardjāsp te doden, maar ondanks eerder gedane beloften weigert Goshtāsp de troon aan zijn zoon af te staan. In plaats daarvan stuurt hij Esfandiyār naar Sistān om het op te nemen tegen Rostam, onder het voorwendsel dat de regionale heerser zich onvoldoende onderdanig jegens de Iraanse koning gedraagt. In werkelijkheid heeft Goshtāsp van de sterrenkundigen vernomen dat zijn zoon door Rostams handen gedood zal worden en is dit een list om zijn rivaal uit te schakelen. Als goddelijke vergelding voor het doden van de kroonprins komt Rostam niet lang daarna, tegelijk met zijn broer Zawāre, zelf ook om het leven, als gevolg van een samenzwering van hun kwaadaardige halfbroer Shaghād en de koning van Kabolestān.

De laffe moord op zijn vader en oom wordt gewroken door Farāmarz, die de leiding van het Sistaanse leger op zich neemt. Deze taak zal hij echter niet lang vervullen. Wanneer Goshtāsp overlijdt, wordt hij opgevolgd door Esfandiyār's zoon Bahman, die zweert de dood van zijn vader te wreken. Bahman begint een oorlog tegen Sistān, waarin de Sistaanse troepen worden afgeslacht en Farāmarz uiteindelijk wordt gedood. Hoewel Zāl nog steeds in leven is en vrede heeft gesloten met Bahman, speelt de Sistaanse familie hierna geen rol meer in de *Shāhnāme*. De klemtoon ligt nu weer op het Iraanse koningschap.

Bahman heeft een zoon, Sāsān, maar de koning wijst als troonopvolger zijn dochter Homāy aan, met wie hij ook trouwt. Sāsān verlaat daarom het hof en vestigt zich als schaapherder in Neyshāpur. Sāsān's afstammelingen zullen later de laatste dynastie van het pre-islamitische koningschap vormen, de Sasanieden. Kort na Bahmans dood krijgt Homāy een zoon, Dārāb, die zij uit angst voor zijn toekomstige rivaliteit

in een mandje aan de rivier toevertrouwt. Elders opgegroeid keert Dārāb later terug aan het hof en wordt hij door zijn moeder erkend. Hij trouwt met de dochter van de Griekse koning Filqus (Philippus van Macedonië), maar verstoot haar vanwege haar slechte adem. Zij is dan echter al zwanger en krijgt, teruggekeerd bij haar vader, een zoon, die Eskandar (Alexander) wordt genoemd. Van zijn volgende bruid krijgt Dārāb een zoon, Dārā, die hem later opvolgt. Eskandar valt vanuit Griekenland Iran binnen en verslaat Dārā, die door twee van zijn eigen mannen wordt vermoord. Eskandar volgt zijn halfbroer op en zo is de heerschappij van Alexander de Grote over Iran volgens de Perzische epische geschiedschrijving gelegitimeerd.

Met de regering van Eskandar, aan wiens omzwervingen en veroveringstochten Ferdowsi ruimschoots aandacht schenkt, begint het historisch meer betrouwbare tweede deel van de *Shāhnāme*. De enige verwijzingen naar de Achaemenidische dynastie (550-323 v. Chr.) – waaraan een einde kwam door Alexander de Grotes veroveringstocht – zijn de namen van de koningen Dārāb en Dārā, in het Westen beter bekend als Darius. Ook de dynastie van de Arsacieden of de Parthen (4e eeuw v. Chr. tot 226 na Chr.), die in Iran de macht van Alexanders nazaten overnam en in de *Shāhnāme* de dynastie van de Ashkāni wordt genoemd, komt slechts zeer kort aan de orde. Ferdowsi behandelt alleen de regering van de laatste Arsacidische koning Ardawān (Artabanus IV). Ardashir, een afstameling van koning Bahmans zoon Sāsān, neemt de macht van Ardawān over en begint zo de Sasanidische dynastie (226-652). Dit tweede deel van de *Shāhnāme* is gebaseerd op kronieken die door de Sasanidische koningen zelf zijn opgesteld en heeft, naast verhalen van meer fictieve aard, een historische kern.

HET VERHAAL VAN ZĀL EN DE SIMORGH

Nu zal ik een verbazingwekkend verhaal uit de overlevering van een ver verleden vertellen. Zie wat voor spelletje het lot speelde met Sām, mijn zoon, hoor toe! Sām had geen kind en zijn hart wenste het verlangen ernaar te vervullen. In zijn vrouwenvertrekken woonde een mooie vrouw, zij had wangen als rozenblaadjes en haar als van muskus. Van die schone hoopte hij een kind te krijgen, want zij met haar zonnegezicht was in verwachting.

En enige tijd later baarde die vrouw inderdaad een mooie jongen, die de wereld verlichtte als de zon. Maar hoe zijn gezicht ook straalde, zijn haren waren helemaal wit. Omdat het jongetje er zo uitzag, werd Sām een week lang niet van zijn geboorte op de hoogte gebracht. Het hele vrouwenverblijf van die beroemde kampioen weende om het kleine kind. Niemand durfde de held Sām te zeggen dat zijn mooie geliefde een grijsaard had gebaard. Nu was er een zoogster met de moed van een leeuwin, die dapper op de kampioen toetrad en zei: 'Moge het lot voorspoed brengen aan Sām de held, mogen de harten van zijn vijanden worden uitgerukt. In het vrouwenverblijf is uit uw mooie geliefde een prachtige zoon geboren. Zijn lichaam is als puur zilver en zijn wangen zijn als het paradijs, u zult geen lelijk lichaamsdeel aan hem vinden. Toch heeft hij één smet, zijn haar is helemaal wit. Zo is uw lot, beroemde man.'

Sām, de ridder, verliet zijn troon en ging naar het vrouwenverblif, naar de pasgeborene. Toen hij zijn zoon met zijn witte haren zag, werd hij wanhopig over de gang van zaken. Hij hief zijn hoofd ten hemel en richtte zich opstandig tot zijn Schepper: ‘O God, U bent hoger dan alle fouten en valsheden, wat goed is vermeerderd zich, omdat U het wilt. Als ik een zware zonde heb begaan of de religie van Ahreman heb beleden, vraag ik de Schepper der wereld mijn verontschuldiging te accepteren en mij vanuit het verborgene vergiffenis te schenken. Mijn verduisterde ziel wringt zich om deze schande en het hete bloed kookt in mijn hart om deze jongen, die als een kind van Ahreman is: hij is zwart van lijf, maar de haren op zijn hoofd zijn als jasmijn. Wat moet ik zeggen over dit getekende kind, wanneer de edellieden komen en naar hem vragen? Moet ik zeggen dat het een duivelskind is? Dat hij een tweekleurige luipaard is, of afkomstig uit Barbarije? Vanwege deze schande zal ik het land van Iran moeten verlaten, nooit meer zal ik lof kunnen zingen over dit thuisland van mij.’

Hij gaf bevel om het kind weg te brengen, ver van zijn thuisland vandaan. In een streek waar de Simorgh¹ huisde, een voor het kleintje vreemde omgeving, legde men het neer in het gebergte en keerde terug, waarna er een lange tijd verstreek.

Die onschuldige heldenzoon had nog geen weet van het onderscheid tussen wit en zwart, maar zijn vader had zijn liefde en verwantschap vol minachting afgewezen en de zuigeling hardvochtig behandeld. Een oude man vertelde ooit een allegorie over een leeuwin, die haar jong met melk had verzadigd: ‘Al had ik jou het bloed van mijn hart gegeven, dan nog had ik je niet tot dank kunnen verplichten. Want voor mij ben jij volledig het bloed van mijn hart. Mijn hart zou verscheurd raken als jij van mij werd weggerukt.’

Toen de jongen van de Simorgh honger kregen, vloog de vogel op van haar nest. Zij trof een krijsende zuigeling aan, met

om hem heen de grond woest als de zee. Harde rotsen waren zijn wieg en de aarde zijn voedster, zijn lijfje was van elk kledingstuk ontdaan en op zijn lipjes ontbrak de melk. Zelig lag hij in het stof van de donkere aarde, terwijl de zon hoog boven zijn hoofd klom. Had hij maar luipaarden als vader en moeder gehad, die hadden hem tenminste schaduw geboden tegen de zon. De Simorgh daalde neer vanuit de wolken, strekte haar klauwen uit en pakte hem op van die hete rots. Zij bracht hem snel naar de berg Alborz,² waar zij met haar gezin haar nest had. Zij bracht hem naar haar jongen, opdat zij het kind tot prooi konden nemen, zonder acht te slaan op zijn klagelijk gejammer. Maar God, die goede gever, die alles wat gebeuren moet heeft voorbestemd, toonde Zijn barmhartigheid. De Simorgh en haar kroost bekeken die baby, terwijl de tranen uit zijn beide ogen druppelden. Het is verbazingwekkend, maar zij betoonden hem liefde, terwijl ze zich verwonderden over zijn mooie gezicht. De Simorgh koos de fijnste stukjes prooi en hield die voor zijn lipjes, zodat hij eraan kon zuigen. Op deze manier en in de loop van een lange tijd bracht zij hem groot, waarna God zijn geheim onthulde.

Toen dat kleine kind was opgegroeid, kwamen er karavanen aan dat gebergte voorbij en de reizigers zagen daar een jongeman als een hoge cipres, met een borstkas als een zilveren berg en een taille als een rietstengel. Berichten dat hij was gezien verspreidden zich over de wereld, want niets slechts of goeds blijft ooit verborgen.

SĀM VAN NARIMĀN DROOMT VAN ZIJN ZOON

De geruchten over zijn glansrijke, vermaarde zoon bereikten Sām van Narimān. Op een nacht lag hij te slapen, vol hartenleed en verontrust over de zaken van de wereld. Hij droomde

De Simorgh brengt Zāl naar haar nest (p. 21)

dat uit het land van de Indiërs een man kwam aansnellen op een Arabisch paard. Het was een verheven ruiter, een held en een groots man, die doorreed tot vlak bij Sām. Hij bracht Sām goed nieuws over zijn zoon, zijn nobele vruchtdragende spruit. Zodra hij wakker was, riep Sām de priesters bij zich om erover te praten. Hij vertelde hun wat hij had gedroomd en daarna alles wat hij had gehoord van terzake kundigen. ‘Wat zeggen jullie over deze geschiedenis?’ vroeg hij. ‘Komen jullie inzichten overeen?’

Elke aanwezige, oud of jong, begon in te praten op de kampioen: ‘Leeuwen en luipaarden in de bergen en op de grond, evenals vissen en krokodillen in het water, hebben allemaal hun jongen grootgebracht en hun dankgebeden tot God gericht. Maar jij hebt je verbond van weldadigheid verbroken door je onschuldige kind te verstoten. Je moet nu God om vergeving bidden, want Hij is onze gids in goed en kwaad.’

Toen de donkere nacht was gevallen, legde Sām zich weer te slapen, terwijl zijn hart overmand was van zorgen. Hij droomde dat er in de bergen van India een vaandel hoog was opgehesen. Een slaaf met een mooi gezicht verscheen, met achter zich een groot leger. Aan zijn linkerhand stond een priester en aan zijn rechterhand een vermaard geleerde. Een van die twee mannen kwam naar Sām toe en opende zijn mond om koele woorden te spreken: ‘Jij, onverschrokken man met een vertroebeld verstand, jouw schaamte voor God is uit je hart en ogen gewassen. Als jij een vogel geschikt vindt als voedster voor je zoon, wat voor nut heeft dan je heldendom? Als het fout is dat een mens witte haren heeft, terwijl je eigen baard en hoofd in witte wilgenbloesem zijn veranderd, dan moet je wel wanhopen aan je Schepper, omdat je lichaam steeds nieuwe kleuren vertoont. Jouw zoon, die door zijn vader is veracht, wordt nu door God grootgebracht, want geen verzorger is barmhartiger voor hem dan Hij. Terwijl jij een dergelijke liefde niet in je draagt.’

Sām schreeuwde het uit in zijn slaap, als een woeste leeuw die in een strik was getrapt. Zodra hij wakker was, riep hij zijn wijze mannen bij zich en liet alle legerleiders te paard stijgen. Snel reed hij naar dat gebergte om de jongen die hij had verstoten, terug te halen. Hij zag een berg waarvan de top tot aan de Plejaden reikte, alsof hij de sterren wilde plukken. Daarboven, waar het geen schade zou kunnen ondervinden van Saturnus,³ was een nest gebouwd, opgetrokken uit ebbenhout en sandelhouten pilaren met aloëtakken erdoorheen gevlochten. Sām keek naar die hardstenen rots, naar die majestueuze vogel en dat ontzagwekkende nest. Het was als een kasteel, waarvan de top tussen de sterren lag en dat niet door enige inspanning van mensenhanden was gebouwd, noch door water of aarde was gevormd. Sām boog neer tot zijn gezicht de grond raakte en prees de Schepper, die deze berg en deze vogel op deze wijze geschapen had en de toppen van deze rots tot aan de Plejaden had opgeheven. Hij wist dat Hij de rechtvaardige en machtige God is, hoger dan de hoogste dingen. Sām zocht naar een manier om omhoog te gaan, een pad dat door jacht- en prooidieren werd gebruikt en hij bad: ‘O Heer, die hoger is dan deze plek, hoger dan de verlichte geest en dan de zon en maan. Als dit kind inderdaad uit mijn lendenen is voortgekomen en niet behoort tot het geslacht van de kwaadaardige Ahreman, help dan Uw slaaf een handje bij de beklimming en ontferm U over deze zondeloze man.’

De Simorgh zei toen tegen de zoon van Sām: ‘Jij hebt de ontberingen van het nest beleefd en onder de dieren gewoond, maar nu is je vader Sām de held, de kampioen der wereld, de uitmuntendste onder de edellieden, naar deze berg gekomen om zijn zoon te zoeken. Hij heeft je weer in ere hersteld. Het is nu beter dat ik je optil en je veilig en wel naar hem toe breng.’

Hoor nu wat Dastān⁴ tegen de Simorgh zei: ‘Jij hebt zeker genoeg gekregen van je vriend? Jouw nest is mijn nobele woon-

plaats en jouw twee vleugels zijn mijn glorieuze kroon.’ De vogel antwoordde hem: ‘Zodra je het hof en de troon ziet en de gebruiken van de koninklijke macht leert kennen, zul je dit nest waarschijnlijk niet meer nodig hebben. Je moet de beproevingen van het lot ondergaan. Neem een van mijn veren mee, zodat je voor altijd van mijn glorie zult kunnen profiteren. Want ik heb je onder mijn vleugels grootgebracht en samen met mijn jongen laten opgroeien. Als je in moeilijkheden komt of verwijten krijgt over je goede of slechte daden, werp dan een stuk van mijn veer in het vuur en je zult onmiddellijk mijn glorie ervaren. Op hetzelfde ogenblik kom ik aan als een zwarte wolk, en breng je ongeschonden naar deze plek terug.’

Zāls hart was verblijd toen de vogel hem optilde, waardig omhoogvoerde naar de wolken en vliegend naar zijn vader bracht. Het hoofdhaar van de jongen was tot onder zijn borst uitgegroeid, zijn lichaam was als van een olifant en zijn beide wangen straalden als de lente. Toen zijn vader hem zag, weende hij. Snel boog hij zijn hoofd voor de Simorgh en bekroonde zijn dankbetoon met lofprijzingen. Hij bekeek de jongen van top tot teen en achtte hem de koninklijke kroon en troon waardig. Zijn borst en armen waren als van een leeuw, hij had een gezicht als de zon, het hart van een kampioen en de handen van een zwaardvechter. Zijn wimpers waren zwart en zijn ogen gelijk teer, zijn lippen waren als koraal en zijn wangen bloedkleurig. Sāms hart fleurde op als het paradijs en hij was vol lof over zijn onberispelijke zoon. Hij kleetde zijn lichaam in een gewaad dat een kampioen waardig was, waarna zij te voet de berg verlieten.

Toen zij de berg waren afgedaald, vroeg Sām om een paard en ook om een mantel die een vorst zou sieren. Als één man stelden de soldaten zich voor Sām op, opgelucht van hart en goed gezind. Slaand op trommels voerden zij hun olifanten aan, waardoor het stof als een donkerblauwe berg rond hen

opsteeg, terwijl pauken en trompetten weerklonken, gouden bellen en Indiase klokken luidden en alle ruiters gejuich ten gehore brachten. In deze opgewektheid legden zij de terugweg af. Vrolijk reden zij het land binnen: zij voerden één kampioen meer mee terug.

ZĀL WORDT AAN HET HOF GEPRESENTEERD

In de tussentijd werd aan de koning bericht dat Sām in staat sie de bergen afdaalde. Manuchehr verheugde zich over dat nieuws en prees de Schepper der wereld uitvoerig. Hij gaf de kroonprins Nowzar opdracht om snel naar Sām de ridder uit te rijden en hem zijn koninklijke gelukwensen over te brengen met de blijde gebeurtenis die zich had voorgedaan. Hij moest Sām bij de vorst uitnodigen, zodat hij zijn avonturen kon vertellen en de koning het gezicht kon zien van Dastān van Sām, die in een nest was grootgebracht. En vandaar zou Sām kunnen terugkeren naar Zābolestān om volgens de gebruiken de koning te dienen.

Toen Nowzar bij Sām van Narimān was aangekomen om de zoon van de kampioen der wereld te zien, steeg Sām de ridder af en omhelsden zij elkaar. Sām vroeg naar de koning en naar de helden, en Nowzar gaf hem het laatste nieuws over hen. Nadat hij het bericht van de machtige koning had gehoord, kuste de sterke Sām de grond en zette hij snel koers naar het hof, precies zoals de kroonprins hem had gezegd. Toen hij bij de stad van de koning was aangekomen, reed de vorst hem met zijn leger tegemoet. Zodra Sām het vaandel van Manuchehr zag, steeg hij af en ging te voet verder. Manuchehr zei de koningsgetrouwe man met zijn vrome hart weer op te stijgen en zo reden de kroondrager en de kroonbeschermer naar het hof van Iran.

Manuchehr nam vergenoegd plaats op zijn troon en zette

zijn majestueuze kroon op het hoofd. Aan zijn ene zijde zat Qāren en aan zijn andere Sām, verlicht van hart en met vrolijk gemoed. Vervolgens bracht de hofmeester Zāl,⁵ voorzien van een gouden knots en een gouden kroon, schrijdend voor de koning. De vorst was vol verbazing over hem, over zijn lange gestalte en mooie gezicht, zijn verschijning leek een ziel vol zachtmoedigheid en liefde uit te stralen. De vorst zei tegen Sām: ‘Je moet hem namens mij bescherming bieden en hem geen enkel leed laten berokkenen. Als je in iemand vreugde vindt, dan in hem. Want hij heeft de glorie van koningen, het hart van een verstandig man en de greep en de instincten van een leeuw.’

Daarna vertelde Sām hem alles over de Simorgh, de hoge berg en zijn veronachtzaming van de nobele jongen, over zijn eten en woongebied en waar hij had geslapen en verbleven. Hij onthulde hoe hij Zāl te vondeling had gelegd en hoe de hemel van bovenaf zijn lot had bepaald. Zo raakte de wereld vele jaren lang vervuld van verhalen over de Simorgh en Zāl.

Vervolgens gaf de koning zijn priesters, sterrenkundigen en wijze mannen opdracht om te kijken hoe voor Zāl de sterren stonden, wat de horoscoop en het lot van die aanvoerder zou zijn. Hoe zou hij optreden wanneer hij macht had gekregen? En waarmee zou hij zich bezighouden? De sterrenkundigen begonnen onmiddellijk een complete horoscoop op te stellen, waarna zij de gekroonde koning zeiden: ‘Moge u gelukkig zijn, zolang u leeft, want hij zal een beroemde kampioen zijn, voortreffelijk en verstandig, een held en een ridder.’

Het horen van deze woorden deed de koning goed en het hart van de kampioen maakte zich vrij van zorgen. Manuchehr liet een eregewaad vervaardigen dat door ieder geprezen zou worden, en riep verder om Arabische paarden met gouden teugels; Indiase zwaarden in gouden schede; brokaat en zijde; robijnen en goud; talrijke tapijten; Byzantijnse slaven gekleed in

Byzantijns brokaat, versierd met juwelen op een gouden achtergrond; smaragden schalen en met turkoois bezette bekers, zowel gemaakt van rood goud als van zuiver zilver en gevuld met muskus, kamfer en saffraan. Dit alles werd voor de bevelhebber gebracht, samen met maliënkolders, helmen, paardenharnassen, lansen, pijlen, knuppels en bogen, alsook een turkooizen troon en een gouden kroon, een robijnen zegelring en een gouden riem. Manuchehr liet een leenbrief schrijven en bezegelen vol hemelse lof. Heel Kabol, Danbar, Māy en India, van de Chinese Zee tot aan de rivier van Sind, en Zābolestān tot aan de streek rond Bost werden in de leenbrief aan de held toegeschreven.

Nadat deze oorkonde en het eregewaad gereed waren, liet men het paard van de kampioen der wereld halen. Daarna stond Sām op en sprak: 'Geliefde rechtvaardige en oprechte vorst, tussen de welwillende vissen in de zee en de baan van de maan heeft nooit een koning zoals u geregeerd. Door uw liefde, uw rechtvaardigheid, uw goede aard en uw wijsheid leeft de wereld in vrede. Alle schatten van de wereld zijn in uw ogen onbeduidend. Moge nooit de dag komen dat alleen uw naam voor ons overblijft.' Hij boog neer en kuste de troon, waarna hij de pauken op zijn olifanten liet binden en zij koers zetten in de richting van Zābolestān, terwijl men overal in de stad en de straten uitliep om naar hen te kijken.

SĀM VERTROUWT ZĀL ZIJN KONINKRIJK TOE

Toen Sām Nimruz naderde en de bewoners over de aankomst van de wereldverlichtende legerleider werden bericht, versierden ze Sistān als het paradijs en bedekten de grond met pure muskus en klompjes goud. Muskus en goudstukken werden over hun hoofden uitgestrooid en ook veel saffraan en zilver-

stukken werden verspreid. De wereld was een en al vrolijkheid, zowel voor de gewone burgers als voor de edellieden. Overal reden vermaarde edellieden uit naar Sām om te zeggen: ‘Mogen de voetsporen van deze jonge man voorspoedig zijn voor deze beroemde kampioen met zijn oprechte hart.’ Nadat zij de kampioen hadden geprezen, strooiden ze goudstukken over Zāl uit. Daarna zette Sām zich neer bij muziek en wijn, terwijl hij geschenken verdeelde en ieders verlangens vervulde. Wie hij een eregewaad waardig achtte en wie verstandig en machtig was, werd van een passend erekleed voorzien en tot een hogere rang verheven.

Sām riep de wereldwijze mannen uit zijn land bijeen en sprak na enkele plichtplegingen tegen de vermaarde geleerden: ‘Priesters met jullie pure en wijze hart, het verstandige bevel van de koning luidt dat ik weer met mijn troepen uittrek. Ik zal een groot leger aanvoeren naar Gorgsārān en Māzandarān,⁶ maar mijn hart en mijn ziel zal ik hier achterlaten, uit mijn ogen zullen tranen stromen recht uit mijn hart. Toen ik jong en trots was, heb ik een onverstandig oordeel geveld. God schonk mij een zoon, die ik verstootte, omdat ik door mijn domheid zijn waarde niet herkende. De hooggeachte Simorgh heeft hem opgenomen, de Schepper heeft hem aan haar toevertrouwd. Zij heeft hem grootgebracht tot hij was als een hoge cipres. Terwijl hij door mij werd veracht, werd hij door de Simorgh gekoesterd. Toen de tijd voor vergiffenis was aangebroken, heeft God, de heerser der wereld, hem aan mij teruggegeven. Jullie moeten weten dat hij mijn beschermeling is en voor jullie een herinnering aan mij vertegenwoordigt. Jullie moeten hem eren en goede raad verschaffen. Jullie moeten hem de weg wijzen en van nobele inzichten voorzien.’

Sām wendde zich toen tot Zāl en zei: ‘Betracht rechtvaardigheid en vrijgevigheid en zoek het goede in elke zaak. Je moet weten dat Zābolestān jouw thuis is en dat de wereld aan je voe-

ten ligt. Zorg ervoor dat mijn familie en bezittingen door jou zullen bloeien en de harten van mijn dierbaren door jou gelukkiger worden. De sleutel van de schatkamer draag ik aan jou over en mijn hart zal alleen dan vrolijk of verdrietig zijn, wanneer het goed of slecht gaat met jou.'

De jonge Zāl zei daarop tegen Sām: 'Hoe kan ik hier in alle rust leven? Jij hebt mij eerder van jou gescheiden gehouden en ik weet niet of wij ooit weer verenigd zullen zijn. Als iemand ooit met een smet uit zijn moeder geboren werd, dan ben ik het en dan is het gepast als ik van rechtvaardigheid verstoken blijf. Ooit liep ik onder de hoede van een vogel trots door het stof en voedde ik mij met bloed. Nu leef ik ver van mijn opvoedster en is het lot mijn beschermer. Voor zover ik van rozen mijn deel heb gehad, is het alleen van de doorns, maar hierover kan men niet twisten met God.'

Zijn vader antwoordde: 'Het is goed om je hart te luchten. Toe maar, vertel alles wat je dwarszit. De astrologen die de sterren hebben onderzocht, zijn op basis van je goede gesternte tot de raad gekomen dat je verblijfplaats nu hier is en dat ook je leger en je kroon hier zijn. Het decreet van de draaiende hemel kunnen we niet ontgaan, hier zul je je liefde moeten verspreiden. Je moet nu een groepje ridders en leergierige mannen gaan verzamelen. Leer en luister naar alle soorten wijsheid en schep vreugde in die kennis. Wees niet nalatig in kleine zaken of in het doen van schenkingen en bereid je voor op het verspreiden van kennis en recht.'

Nadat hij dit had gezegd, weerklonken de drumslagen, werd de lucht zo zwart als teer en de grond zo donker als ebbenhout van het stof en luidden de bellen en de Indiase klokken op de binnenplaats van het hof. De legerleider verzamelde zijn leger van krijgslustige lieden en trok ten oorlog. Zāl reisde twee etappes met hem mee, waarna zijn vader met zijn leger verder zou trekken. Zijn vader sloot Zāl stevig in zijn armen en moest

tijdens de omhelzing hevig huilen. Toen zei hij zijn zoon om te draaien op de weg en vrolijk terug te keren naar de troon en kroon.

Dastān van Sām reed terug, in gedachten verzonken over hoe hij kon leven om een goede naam te verkrijgen. Hij nam plaats op de beroemde ivoren troon, met de schitterende kroon op zijn hoofd en met zijn armband, zijn stierenkopknuppel, zijn gouden ketting en zijn gouden riem. Uit elke streek liet hij een priester komen om alles te onderzoeken en alles te bespreken. Sterrenkundigen, religieuze leermeesters, ridders, helden en krijgslieden zaten dag en nacht met hem samen en gaven hem raad over grote en kleine zaken. Door het vele leren veranderde Zāl dusdanig dat hij leek op een schijnende ster. Door zijn inzicht en kennis verkreeg hij een status die niemand in de wereld ooit had gekend. Zo draaide het hemelgewelf door en verspreidde zijn welwillendheid over Zāl en over Sām.